

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

УДК 378.124

Алла Белєкчі

ВПЛИВ СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СМАКУ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається процес формування музичного смаку школярів та вплив різних компонентів середовища на цей процес. Розкрито сутність понять «естетичний смак», «музичний смак», «культурно-освітнє середовище» та визначені структурні компоненти середовища. Автор висвітлює роль сім'ї в культурному вихованні дітей; визначає завдання школи, установ культури та додаткової освіти в процесі формування музичного смаку школярів; досліджує вплив засобів масової інформації на підлітків; говорить про важливість єдності системи освіти і культури на формування смаків та культурне становлення підростаючого покоління.

Ключові слова: музичний смак, культурно-освітнє середовище, сім'я, школа, засоби масової інформації, установи культури, додаткова освіта.

В статье рассматривается процесс формирования музыкального вкуса школьников и влияние среды на этот процесс. Раскрыта сущность понятий «эстетический вкус», «музыкальный вкус», «культурно-образовательная среда» и определены структурные компоненты среды. Автор освещает роль семьи в культурном воспитании детей; определяет задачи школы, учреждений культуры и дополнительного образования в процессе формирования музыкального вкуса школьников; исследует влияние средств массовой информации на подростков; говорит о важности единства системы образования и культуры на формирование вкусов и культурное становление подрастающего поколения.

Ключевые слова: музыкальный вкус, культурно-образовательная среда, семья, школа, средства массовой информации, учреждения культуры, дополнительное образование.

In the article the process of forming of musical taste of schoolchildren is examined. Essence of concepts «aesthetic taste», «musical taste», «cultural and educational environment» is defined. The author says that in our time of particular importance given the cultural formation of the younger generation, the realization of his creative potential of aesthetic abilities, forming an artistic and aesthetic taste, which depends on the quality of the environment that surrounds it. So, in this article the structural components of the cultural and

educational environment: the author determines the role of family in cultural education of children; exposes the tasks of school and establishments of culture in the process of forming of musical taste of schoolchildren; examines influence of mass media on teenagers; talks about importance of unity of the system of education and culture on the cultural becoming of rising generation.

Key words: *musical taste, cultural and educational environment, family, school, mass-media, establishments of culture, additional education.*

Дослідження і публікації останніх років свідчать про те, що на формування музичного смаку підростаючого покоління істотний вплив робить середовище, тобто природне, культурне і соціальне оточення, що об'єктивно або суб'єктивно впливає на школярів. Воно є сферою їх життєвої активності, розвитку і освіти. Середовище в широкому сенсі (макросередовище) охоплює суспільно-економічну систему в цілому, у вузькому сенсі (мікросередовище) включає безпосереднє оточення людини – сім'ю, колективи, групи, в той же час під впливом діяльності людини воно змінюється, і в процесі цих перетворень змінюються самі люди.

В даний час одним з найважливіших переваг сучасної системи освіти є розвиток і саморозвиток особистості школяра. Особливе значення приділяється культурному становленню підростаючого покоління, реалізації його творчого потенціалу, розвитку естетичних здібностей, формування художньо-естетичного смаку, що безпосередньо залежить від якості середовища, що оточує його.

Проблема впливу середовища на людину була не лише центром уваги класиків вітчизняної педагогіки (В. Вахтьоров, П. Каптерев, П. Лесгафт, А. Макаренко, К. Ушинський та ін.), але і продовжує залишатися актуальною у сфері інтересів сучасних учених (А. Калашніков, В. Караковський, А. Куракін, Ю. Мануйлов, А. Мудрик, Л. Новікова та ін.).

Мета статті полягає у розкритті змісту поняття «культурно-освітнє середовище» та визначення впливу на формування музичного смаку школярів його структурних компонентів.

Розглядаючи категорію «смак» в історичному контексті, необхідно відзначити, що як самостійне поняття воно з'являється з кінця XVII століття (до цього часу цей термін означав одне з чуттєвих, «смакових» відчуттів), позначаючи здатність розуміти красу і мистецтво і насолоджуватися ними. Вперше у власне естетичному сенсі «високого смаку» цей термін вжив іспанський мислитель Бельтасар Грасіан-і-Моралес. За його визначенням, смак є властивістю духовного світу людини, є перетином духовного досвіду особистості та культурного коду.

Згодом поняття «смак» переходить в європейську естетичну літературу, де поступово стає однією з центральних естетичних категорій.

З точки зору різних дослідників, естетичний смак розглядається як здатність до оцінки прекрасного в мистецтві і в житті. В численних

дослідженнях вчені визнають мистецтво як особливу форму пізнання, творчості, засіб утвердження емоційних, моральних і естетичних якостей особистості. Низка дослідників (О. Буракова, Д. Кабалевський, О. Малигіна, А. Мелік-Пашаєв, Б. Юсов та інші), відзначають важливість справжніх творів художньої культури, мистецтва у формуванні художньо-естетичного смаку. Так, О. Малигіна під даним феноменом розуміє «структурное качество личности, характеризующее уровень духовной и эстетической культуры, ее способности к эмоционально-сенсорной отзывчивости относительно приведенный искусства и явлений действительности и их оценке, а также способность к эстетической рефлексии» [3, с. 1–2]. Безумовно, саме музичне мистецтво, включаючи різні жанри, стилі і напрямки, містить величезний духовний потенціал, здатний приносити людям радість і естетичну насолоду. Сучасна культурна реальність відрізняється доступністю музичної інформації різної художньої якості, вибір якої в більшості своїй залежить від особистісних переваг слухача, від сформованості його музичного смаку.

На формування музичного смаку підростаючого покоління істотний вплив робить середовище, тобто природне, культурне і соціальне оточення, що об'єктивно або суб'єктивно впливає на школярів. Феномен «середовище» в науковій літературі розглядається як оточення, сукупність природних умов, в яких протікає діяльність людського суспільства і організмів, реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини, природне і соціальне оточення людини, що має комплекс впливів і умов. Ю. Мануйлов констатує: «Если в начале нашего столетия человеческая личность рассматривалась как продукт среды, то в педагогике 70–90-х годов прочно утвердилось представление о личности, как продукте взаимодействия человека со средой [4, с. 92].

З'ясовуючи дефініційну специфіку поняття «культурно-освітнє середовище», додамо, що воно, порівняно недавно увійшло в науково-педагогічний лексикон, відноситься до термінологічного ряду понять «культурне середовище» і «освітнє середовище».

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що феномен «культурне середовище» має різне осмислення і у зв'язку з цим трактується по-різному. У тлумачному словнику суспільствознавчих термінів «культурне середовище» – це незліченне розмаїття предметів, речей, знань, цінностей, ідеалів, відносин, які оточують людину все його життя. У педагогічному словнику «культурне середовище дитини» характеризується як середовище навчання і життєдіяльності дитини, яка формується культурними компонентами змісту всіх навчальних курсів предметів; культурою власної активної навчальної і самоосвітньої діяльності; мультикультурним простором навчального закладу; культурою спілкування дітей і дорослих, дитячо-підліткових об'єднань, культурою середовища додаткової освіти.

Загально визнаною є думка, що культурне середовище – це простір для культурного розвитку особистості, що сприяє її успішному розвитку, саморозвитку і самореалізації. Вона включає спілкування людей в процесі створення і засвоєння духовних цінностей суспільства, моральні норми, матеріальні цінності як результат втілення духовних цінностей, об'єкти культури, організаційно-структурні форми (установи культури, освітні установи, культурні комплекси і т.д.).

Уточнимо специфіку терміну «освітнє середовище». Дослідження і публікації останніх років свідчать про те, що дане поняття набуло широкого поширення в науковій літературі: Н. Крилова, В. Слободчиков, Н. Спічко та ін. акцентували увагу на його соціологічних і філософських засадах; педагогічні аспекти знайшли відображення в роботах Г. Беляєва, О. Іванової та І. Осмоловської та ін., де «освітнє середовище» розглядається як «учебно-воспитательная среда конкретного образовательного учреждения, моделируемая педагогической деятельностью педагогов-предметников и управленческого персонала учреждения» [1, с. 72], а також «совокупность условий, в которых разворачивается образовательный процесс и с которыми вступают во взаимодействие субъекты этого процесса» [2, с. 29–30].

Змістове наповнення словосполучення культурно-освітнє середовище багатозначне. У дисертаційних дослідженнях і публікаціях зустрічаються різні трактування даного терміну. Д. Пряхін характеризує культурно-освітнє середовище як «исторически сложившиеся, функционирующие в диалектическом единстве образовательно-обучающая (семья, учебные заведения) и культурно-воспитывающая (учреждения культуры, культура жизни: традиции, устои, мировоззренческие установки) сферы жизни» [6, с. 31].

Детально зупинимося на таких структурних компонентах середовища як сім'я, школа, засоби масової інформації, установи культури, система додаткової освіти дітей, які безпосередньо впливають на даний процес.

Сім'я, як «один из основных инструментов, обеспечивающих взаимодействие личности и общества, интеграцию и определение приоритетности их интересов и потребностей» [5, с. 215], грає важливу роль в духовно-моральному розвитку підростаючого покоління. Вона прищеплює певні погляди на життя, формує цінності, моральні і естетичні норми. Однак характер і інтенсивність сімейного впливу змінюється в різні вікові періоди дитини. «Семейное воспитание, – вважає М. Єрмоленко, – очень результативно, так как осуществляется непрерывно и одновременно охватывает все стороны формирующейся личности» [5, с. 217]. У його процесі передається життєвий досвід старших поколінь, зразки поведінки, рівень культури. «Развитие интеллекта и творческих способностей, первинного опыта трудовой деятельности, нравственное и эстетическое

формирование, эмоциональная культура и физическое здоровье детей, их счастье – все это зависит от семьи, родителей, и все это составляет задачи семейного воспитания» – стверджує Л. Столяренко [7, с. 615]. Без сумніву, одна з провідних функцій сім'ї – виховна. Саме в родині починається залучення дітей до культури, естетичних норм, закладаються основи ціннісного ставлення до музичного мистецтва.

Найбільш важливим компонентом мікросередовища сьогоденних школярів, що робить істотний вплив на формування їх музичного смаку, є школа, яка, незважаючи на ситуацію, що складається, все-таки володіє величезним освітнім і культурним потенціалом. Безумовно, досягти успіху в даному процесі в змозі лише яскрава, захоплена своєю справою особистість педагога-музиканта, здатна повести за собою, своїм власним прикладом показати важливість музичного мистецтва і всіх його жанрів, стилів, форм і т.д. Тим більше, що перше музичне враження від спілкування з музичним мистецтвом може бути настільки сильним, що стане імпульсом для подальшого розвитку музичних інтересів і початком формування естетично розвиненої особистості. На кожному етапі розвитку дитини необхідний специфічний підхід, обумовлений індивідуально-особистісними і віковими особливостями дітей.

Музика хвилює школярів-підлітків, викликає у них певні настрої і переживання, однак почуття задоволення виникає лише тоді, коли музичне мистецтво стає зрозумілим і доступним для їх сприйняття. Розвиваючи здатність розуміти мову музики, її красу і виразність, педагог-музикант не тільки дає учням певні знання, а й систематично виховуючи інтерес до неї, цілеспрямовано формує їх музичний смак.

Додаткова освіта дітей, під якою розуміється цілеспрямований процес виховання, розвитку особистості і навчання за допомогою реалізації додаткових освітніх програм, реалізується в державних, муніципальних і недержавних освітніх установах різних типів: в установах додаткової освіти дітей; загальноосвітніх установах – школах, дошкільних освітніх установах, закладах професійної освіти; в установах культури (музеї, театри, будинки і палаци культури і т.д.). Їх діяльність, перш за все, пов'язана з дозвіллям і вільним часом школярів, що визначається головною метою таких установ – створення умов для самореалізації, розвитку творчої індивідуальності підростаючого покоління в обраній ними сфері діяльності на основі їхніх інтересів і потреб. Слід зауважити, що саме школи мистецтв, музичні школи, різні студії естетичної спрямованості, забезпечуючи індивідуальний підхід у розвитку здібностей школярів, сприяють формуванню їх ціннісних орієнтацій і духовних пріоритетів, однак, як підтверджує практика, в даний час відсоток відвідувачів цих закладів не досить високий.

У свою чергу, установи культури також мають важливе значення в культурному становленні особистості підростаючого покоління. Це різні

бібліотеки, музеї, видовищні і освітні підприємства, які здійснюють свою діяльність у сфері науки, освіти та культури. Вони є не тільки місцем відпочинку, але й вирішують важливі соціальні завдання в області духовного виховання молоді. Необхідно відзначити, що одним з напрямків освітніх і культурних установ є організація і проведення фестивалів-конкурсів різного рівня. Такі заходи, з одного боку, сприяють художньо-естетичному та духовно-моральному вихованню підростаючого покоління, а з іншого – виконують охоронну функцію, запобігаючи або зменшуючи вплив на них негативних факторів соціального середовища, формуючи їх моральну та естетичну стійкість.

В даний час, як свідчить аналіз джерел, особливий вплив на школярів-підлітків надають засоби масової інформації. Вони, виконуючи різні функції (соціалізація, просвітницьку, релаксаційну, рекреативну, виховну), спрямовані на задоволення потреб людини і суспільства в цілому. Сутністю соціалізації є формування людини як члена суспільства, до якого він належить. Особливо відзначимо просвітницьку функцію ЗМІ, яка проявляється в розширенні кругозору, підвищенні професійного рівня і спрямована на просвітництво різних верств населення, що дозволяє вважати їх системою неформальної освіти. Розширення кругозору відбувається за рахунок пізнавальних статей в журналах і газетах, радіо і телепередач; підвищення професійного рівня – в основному за рахунок спеціалізованих періодичних видань.

Крім того, засоби масової інформації виконують рекреативну функцію, оскільки багато в чому визначають дозвілля людей. При реалізації потреби у відпочинку людина може дивитися телепередачі і слухати радіо або читати газети, які не викликають у неї особливого інтересу, тільки для того, щоб психологічно ізолювати себе від навколишньої дійсності, емоційно розрядитися для подальшої повсякденної діяльності.

З рекреативною функцією тісно пов'язана релаксаційна. Вона полягає в тому, що люди, у яких виникли проблеми в спілкуванні або інших сферах їхнього життя, можуть, збільшивши споживання продукції засобів масової інформації, тим самим скоротити контакти з людьми або усунути емоційну незадоволеність.

Виконуючи виховну функцію, ЗМІ сприяють формуванню якостей особистості дитини. Їх вплив на виховання підростаючого покоління можна оцінити однозначно: з одного боку ЗМІ (як електронні, так і друковані) перевантаженою рекламою, на телеканалах переважають фільми зі сценами насильства і т.п., з іншого боку – там же проводяться передачі, які надають допомогу родині і школі в освіті та вихованні дітей. Відбір найбільш важливої інформації та її подання в доступній для масової аудиторії формі – важливе завдання всієї системи засобів масової інформації. Інформованість людей безпосередньо залежить від того, як, з

якою метою і за якими критеріями відбирається інформація, наскільки глибоко вона відображає реальні факти.

Отже, кожен з розглянутих вище компонентів мікросередовища по різному впливає на формування музичного смаку школярів, так як сучасний школяр користується різними каналами і джерелами інформації, піддаючись чисельному спектру як позитивних, так і негативних впливів. Культурно-освітнє середовище, являючи собою єдність системи освіти (навчальні заклади, позашкільні установи) і об'єктів культури (культурно-освітні установи та ін.), повинне, відповідно до своїх лексичних характеристик, не тільки навчати школярів, а й виконувати провідну роль в їх культурному становленні, в тому числі і в формуванні музичного смаку.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні культурно-освітнього середовища як педагогічної умови формування музичного смаку сучасних школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляев Г. Ю. Педагогическая характеристика образовательной среды в различных типах образовательных учреждений: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Беляев Геннадий Юрьевич. – М., 2000. – 157 с.
2. Иванова Е. О. Теория обучения в информационном обществе / Е. О. Иванова, И. М. Осмоловская. – М. : Просвещение, 2011. – 190 с.
3. Малыгина Е. А. Развитие ориентаций художественно-эстетического вкуса у студентов педагогического колледжа в процес се освоения искусства (в условиях крайнебо севера): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Малыгина Елена Андреевна. – М., 2000. – 24 с.
4. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в воспитании / Ю. С. Мануйлов; под ред. Академіка Новиковой Л. И. – Кустанай: МЦСТ, 1997. – 244 с.
5. Педагогика: учебник / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др.; под ред. Л. П. Крившенко. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 432 с.
6. Пряхин Д. А. Уникальность историко-культурных территорий как фактор образовательного процесса в регионе (на примере города Ельца и его округи): дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Пряхин Дмитрий Анатольевич. – Елец, 2000. – 185 с.
7. Столяренко Л. Д. Психология и педагогика: учебник / Л. Д. Столяренко, С. И. Самыгин, В. Е. Столяренко. – 2-е изд., доп. и перераб. – Ростов н/Д: Феникс, 2010. – 636 с.